Contribuții la studiul manipulării prin cuvânt

Inga DRUȚĂ

„Mijlocul esențial pentru manipularea realității este manipularea cuvintelor.
Dacă poți controla înțelesul cuvintelor, atunci poți controla și oamenii
care trebuie să utilizeze cuvintele."
(Philip K. Dick)

Încă din Antichitate, filosofii şi oratorii şi-au făcut o preocupare primordială din studierea limbajului pentru a dezvălui secretele în care constă puterea acestuia, deoarece capacitatea omului de a comunica este o condiție *sine qua non* a succesului în orice domeniu. Trăsătura specifică a omenirii de a comunica *prin cuvinte* este un „dar sublim", cuvintele oferind posibilitatea de a da comunicării interumane o formă concretă – ca unelte ale gândirii şi ca „descărcare de sine" emoțională (Roman Jakobson).

În ultimul timp ştiințele comunicării se ocupă tot mai mult de *puterea cuvintelor*, de *consecințele* folosirii cuvintelor în comunicare. Efectul cuvintelor în diverse ambianțe sociale poate fi benefic, dar poate fi şi nociv, atunci când utilizarea abuzivă a cuvintelor (prin distorsiuni semantice, schimbarea semnificației uzuale, excesul de cuvinte străine în locul celor tradiționale pentru a ascunde/a masca realitatea) duce la deturnarea comunicării. Efectele benefice ale cuvintelor sunt evidente îndeosebi în *negocieri*, prin care se evită uneori războaie sau alte soluții violente într-un conflict, dar şi în terapia verbală, în relațiile dintre prieteni, îndrăgostiți şi chiar în *formulele de politețe* („mici cuvinte"), care trec uneori neobservate, dar fără care relațiile umane „scârțâie" ca un scrânciob neuns (Slama-Cazacu 2005: 121).

Pe de altă parte, limbajul serveşte uneori pentru minciună, pentru persuadare, pentru manipulare. În toate epocile, omul a utilizat limbajul pentru a împărtăşi adevărul sau minciuna. „Vai de cei care zic răului bine şi binelui rău, de cei care amestecă întunericul cu lumina şi lumina cu întunericul", zicea profetul Isaia. Din cele mai vechi timpuri, cei puternici au apelat la nuanțele ascunse ale limbajului pentru a-i domina pe semenii lor. Ştiința însăşi e un domeniu de putere, iar manipularea prin limbaj este o formă de exercitare a acesteia în pofida opiniei celor care acordă prioritate ştiinței. Minciuna devine treptat insuficientă, simțindu-se necesitatea introducerii unui nou tip de limbaj (e ceea ce George Orwel numeşte „neolimbaj"), unde eufemismul apare drept un element indispensabil.

Manipulare pentru mulți dintre noi este un cuvânt tabu. Se preferă termenii *influențare*, *negociere* sau *convingere*. Se vorbeşte chiar despre aşa-numita „manipulare pozitivă" sau „influențarea cu integritate", invocându-se argumente de genul: „Trebuie să acceptăm evidența: manipularea este inerentă oricărei

BDD-V360 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:28 UTC)

comunicări, de orice natură ar fi ea. Comunicarea cu sine însuşi, cu altul, cu alții...” (Erica Guilane-Nachez).

Dimensiunea definitorie a limbajului politic este „limitarea capacității comunicative” a mesajelor sugerate (Tatiana Slama-Cazacu). Orwell numeşte această particularitate „obnubilarea gândirii”. Prin ascunderea aspectelor defavorabile celor ce propagă limbajul de lemn (eufemismul este o parte componentă indispensabilă a acestuia), se realizează o certă manipulare. Aceasta, deosebită de persuasiune sau de argumentare, este inducerea, în special pe cale verbală, a unor reacții ale receptorului care pot chiar să contravină interesului acestuia, dar sunt menite să fie, în orice caz, în favoarea emițătorului. Pentru realizarea manipulării sunt folosite îndeosebi strategii comunicaționale pentru înşelarea destinatarului, pentru insidioasa subjugare a acestuia, prin „stăpânirea minții” pe o cale neobservată, aproape subliminală.

Manipularea prin limbaj contribuie la instaurarea şi apoi la consolidarea unei Puteri (de orice natură: politică, economică, comercială-publicitară, religioasă). În Germania „de Vest” se crease termenul cosmetizat *Gastarbeiter* „lucrător invitat, oaspete” în loc de *imigrant*, în Italia *collaboratrice famigliale* („colfa”) în loc de diverşi termeni pentru „servitoare”. Prin astfel de eufemisme fie sunt acoperite realități neplăcute, fie se împiedică înțelegerea unei situații, fie se încearcă modificarea imaginii compromise a unor fapte, acțiuni, obiecte de către o Putere politică, economică, tehnocrată, comercială etc. Se recurge în acest scop la verbe incitante, la epitete-hiperbole, la substantive cu sens modificat, care să funcționeze ca nişte clişee pentru a „machia” realitatea şi, în final, ca efect al manipulării, credibilitatea comunicării poate fi anihilată.

Referindu-se la acest fenomen, distinsa lingvistă Tatiana Slama-Cazacu comentează: „*a disponibiliza* cosmetizează faptul de «a da afară», *disocupat* «sună altfel» decât *şomer*, *eveniment rutier* decât *accident*, *retard* decât *întârziere* (mentală), *suicid* decât *sinucidere*... [Aceste cuvinte] dezvăluie o «stratagemă»: jocul de-a cuvântul necunoscut sau cu aureola «străinătății»” (Slama-Cazacu 2005: 124).

Cel mai frecvent, eufemizarea este determinată de intenția actorilor comunicării de a „îndulci” unele cuvinte prea dure, de a reduce, aşadar, *puterea* lor asupra receptorului sau chiar de a deturna efectul lor nociv în unul cvasipozitiv, cf. eufemismele sociale: *vârsta a treia* „bătrânețe”, *țări în dezvoltare* (sau *lumea a treia*) „state sărace”, *precaritate* „sărăcie”, *marginalizați economic* (sau *defavorizați*) „săraci”, *nevăzător* „orb”, *hipoacuzic* „surd”, *afro-american* (sau *minoritate vizibilă; de culoare*) „negru”, *supraponderal* „obez” etc. Unele eufemisme se substituie în timp, după ce efectul lor „cosmetizant” se toceşte prin uzajul frecvent sau se degradează, v. seria concludentă *invalid* → *infirm* → *persoană cu handicap* → *persoană cu dizabilități* → *persoană cu nevoi speciale*.

Totuşi, tabuizarea excesivă a unor cuvinte, eufemizarea fără limite poate duce la o manieră de exprimare extrem de politicoasă, dar vagă, imprecisă, cu estomparea referentului până la negarea funcției de desemnare. Ar lua naştere, astfel, un limbaj în care cuvintele ar fi codificate din perspectiva „politically correct”. Să urmărim o serie de cuvinte-fondante în hârtie de staniol (majoritatea provenind din franceza actuală): *campanie de sensibilizare* „propagandă”, *a cenzura* „a modera”, *refugiat economic* „muncitor clandestin”, *pacificare* „represiune”, *odihnă involuntară*,

BDD-V360 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:28 UTC)

perioadă de tranziţie în vederea reorientării în carieră „şomaj", *itinerant, marginal* „vagabond, homeless", *persoană debusolată din punct de vedere etic* „escroc", *iraţional* „idiot", *contribuţie* „impozit", *hipovigilenţă* „lipsă de atenţie", *a motiva* „a manipula", *deficit al imaginii de marcă* „proastă reputaţie", *prudent* „fricos", *piele matură* „riduri", *explorare de sine* „solitudine", *spaţiu de convivialitate* „cafenea", *clasa turişti* (transporturi) „clasa a treia", *non-victorie* „înfrângere", *contraperformanţă* „ratare" (ultimele două cuvinte ilustrează pregnant principiul *Novlangue*: unui termen pozitiv i se ataşează un prefix pentru a se obţine antonimul său, fără însă a se evoca conotaţia negativă a acestuia).

În *Logique de Port-Royal*, Descartes susţine că „cel mai bun mijloc de a evita confuzia asupra cuvintelor din limbile «ordinare» este aceea de a crea o nouă limbă şi noi cuvinte, care să se potrivească doar cu ideile pe care dorim să le reprezinte". Vedem că preocuparea se îndreaptă spre o limbă „bine făcută", perfectă, în opoziţie cu limbile „vulgare", naturale; şi toate acestea în numele unei logici formale. Dacă vom atribui afirmaţia lui Descartes modului de creare a discursului politic, vom surprinde arta oratorilor de a construi un nou limbaj, un alt mod de comunicare, unde eufemizarea realităţii ocupă un rol primordial. Aceasta e susţinută totodată de un şir de procedee precum metaforele, repetiţiile, intertextualitatea.

În discursul politic, unul dintre termenii favoriţi este *provocare*, care poate „cosmetiza" diverse realităţi dure. De exemplu, îl surprindem în discursul lui Owaise Saadat, reprezentantul Băncii Mondiale în România, cu referire la situaţia economică din România: „România a trecut în ultimul deceniu printr-o perioadă plină de *provocări socioeconomice* majore, chiar de unele dezamăgiri..." De fapt, vorbitorul a evitat să pronunţe termenul *criză economică*... Sau să urmărim discursul lui Jimmy Carter, ex-preşedinte al SUA, la o conferinţă privind dezvoltarea medicinei, ocrotirea sănătăţii pe plan internaţional („Remarks of Mr Jimmy Carter, former President of the United States of America, at the World Health Assembly"). Sunt evocate un şir de maladii şi încercările de combatere a acestora, măsurile de eficientizare a încercărilor etc. Aceste dificultăţi iau proporţii mari din cauza sărăciei devastatoare – poate cel mai teribil flagel. Problemele enumerate sunt calificate de J. Carter drept „cele mai mari *provocări*" („the greatest *challenge*") întâmpinate de omenire la momentul actual. Dimensiunea eufemistică a expresiei este evidentă. Constatăm în discursurile contemporane o obişnuinţă a politicienilor de a numi problemele social-economice majore „provocări", în scopul de a le atenua gravitatea.

După tragicele evenimente din 11 septembrie, administraţia americană a pus în uz mai multe expresii care le evocă, promovând totodată un sentiment exacerbat al excepţionalismului american destinat să schimbe lumea. Anumite forţe din SUA susţin că utilizarea valorilor morale „permite" justificarea oricărei acţiuni externe a Statelor Unite, prezentând acţiunile imperialiste ale SUA ca pe o „forţă în slujba binelui" (*force for good*), expresie lansată de Max Boot („U.S. Imperialism: a force for Good", *National Post,* 13 mai 2003). Prin asemenea expresii ipocrite, Washingtonul îşi arogă dreptul de „a educa" întreaga omenire, promotorii acestei politici erijându-se în „cruciaţii democraţiei". Aceleaşi evenimente au generat şi concepţia despre „Imperiul binevoitor" (*Benevolent Empire*), care se referă la optica asupra Islamului ca nou inamic căruia trebuie să-i anticipezi daunele: de aici înainte,

BDD-V360 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:28 UTC)

răsturnarea pe care ar putea-o prilejui inamicul solicită o intervenție americană, ale cărei efecte destabilizatoare nu mai trebuie justificate. („Când ideile dau greș, ne vin în ajutor cuvintele." – Johann Wolfgang von Goethe)

Şi celălalt imperiu, estic, furnizează suficiente exemple de eufemisme sau de expresii mai mult decât manipulatoare, şocante prin cinismul şi neadevărul lor flagrant. În momentul în care prim-ministrul rus, Vladimir Putin, făcea pe Postul Public de Televiziune „Prime" declarația conform căreia „Rusia a avut şi are un rol istoric de *stabilizator*, *pacificator* şi *civilizator* în Caucaz", trupele ruseşti descindeau în oraşul Gori, aflat în apropierea Osetiei, iar aviația bombarda obiective aflate pe întregul teritoriu al Georgiei. Este cunoscut în toată lumea rolul „pacificator" al unor trupe străine într-o altă țară, termenul *pacificare* fiind decodat, în funcție de contextul geopolitic, ca „intervenție", confruntare armată", „represiune" ş.a. Cât priveşte pretinsul „rol *civilizator*" al Rusiei în Caucaz, despre ce fel de „civilizație" poate fi vorba, dacă imperiul rus a fost înființat abia în secolul al XVI-lea, iar națiunea georgiană (*kartveli*) are o istorie trimilenară…

Evenimentele istorice importante, îndeosebi războaiele, îşi lasă amprenta asupra limbajului. S-a afirmat că Războiul din Vietnam sau cel din Irak au generat propriul limbaj pentru a exprima, pe de o parte, caracterul vicios al războaielor, iar, pe de altă parte, ca reflex viu de *respingere a limbajului oficial* (Silvia Pitiriciu). Într-adevăr, orice război este, înainte de toate, un conflict ideologic, astfel încât distorsionarea limbajului are un dublu scop: întâi, să atragă şi *să manipuleze* adversarul (militari şi populație civilă) prin propagandă, apoi, să dezinformeze propria tabără pentru a ascunde realitatea crudă a războiului (pierderi umane, eşecuri, atrocități). Sunt două obiective care converg într-un singur punct: o limbă nouă, artificială, concepută *să camufleze realul*. George Orwell sintetiza principiile *Nouvorbei* (*NewSpeak* sau *Novlangue*) (o limbă ruptă de realitate, menită să domine şi să *manipuleze* gândirea): „Dincolo de radierea cuvintelor evident eretice, reducerea vocabularului era socotită un scop în sine, motiv pentru care niciun cuvânt ce putea fi suprimat nu era lăsat să supraviețuiască. *Nouvorba* era concepută nu pentru a extinde, ci pentru a restrânge sfera de gândire şi acest scop era sprijinit, în mod indirect, de reducerea la minimum a cuvintelor disponibile" (*1984*: 264).

Astfel, în limbajul intervenției din Irak, metaforele sunt camuflate într-un limbaj retoric, conceput să susțină acțiunea şi războiul: *embedding* „înglobare, încorporare, încastrare" (termen aparținând limbajului specializat – construcții, mecanică) – prin care Pentagonul a desemnat plasarea ziariştilor în cadrul unităților militare pentru ca aceştia să fie protejați, să transmită informații exacte şi să demonstreze lumii întregi că forțele americane respectă legile războiului; de fapt, este vorba de o cenzură militară subtilă şi de manipulare, întrucât ziariştii *embedded*, încorporați în unitățile militare, îşi pierd obiectivitatea din cauza solidarității care se naşte, în condițiile speciale de luptă, între militari şi ziariști; reporterii care au transmis pe cont propriu sunt numiți *unilaterals* „unilaterali" – jurnaliști independenți care nu însoțesc unitățile militare, cu mențiunea că aceştia au reprezentat cele mai multe victime din rândul ziariştilor…

Swamp „mlaştină" este un termen de propagandă prezent în discursul politicienilor în vreme de război, care indică o situație fără ieşire, o luptă fără speranță pentru adversar; de aici, şi expresia folosită de preşedintele Bush după

BDD-V360 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:28 UTC)

atacurile teroriste de la 11 septembrie – *to drain the swamp of terrorism* „a asana mlaştina terorismului".

După 1975, când ultimii militari americani se retrăgeau din Vietnamul de Sud, refugiaţii vietnamezi care părăseau ţara cu barca erau numiţi *boat people* „oamenii bărcilor".

Eufemismul apare frecvent în limbajul militar pentru a masca realitatea crudă a războiului: *collateral damage* „pagube colaterale" – expresie devenită celebră din cauza cinismului ei, care indică moartea accidentală a populaţiei civile în timpul unui conflict; *kinetic targeting* „ţintire cinetică" – eufemism curent pentru lansarea de bombe din avion; există şi aici o specializare: dacă este vorba de aruncarea de manifeste şi fluturaşi, procesul e numit *soft targeting* „ţintire blândă/delicată".

Concluzii

1. Problema manipulării prin cuvânt este specifică nu numai limbii române, ci şi altor limbi din interiorul altor culturi. Altfel spus, este o problemă... „globală".

2. Manipularea poate avea şi efecte benefice, nu numai nocive: în negocieri, în terapia verbală, în strategiile de marketing, în relaţiile dintre prieteni/îndrăgostiţi etc. Cu toate acestea, în situaţiile semnalate se preferă un alt termen în locul celui de *manipulare*: *convingere, influenţare*, *negociere,* uneori *manipulare pozitivă.*

3. Manipularea prin limbaj contribuie la instaurarea şi apoi la consolidarea unei Puteri. Tabuizarea excesivă a unor cuvinte, eufemizarea fără limite poate duce la o manieră de exprimare vagă, imprecisă, cu estomparea referentului până la negarea funcţiei de desemnare. Ar lua naştere, astfel, un limbaj hipercodificat sau chiar un non-limbaj.

Bibliografie

Ciorogar 2007: Beniamin Ciorogar, *Practica discursivă şi patologiile comunicării politice*, http://tonysss.wordpress.com/2007/06/25/practica-discursiva-si-patologiile-comunicarii-politice.

Rovenţa-Frumuşani 1994: Daniela Rovenţa-Frumuşani, *Introducere în teoria argumentării,* Bucureşti, Editura Universităţii.

Slama-Cazacu 2005: Tatiana Slama-Cazacu, *Deceniul iluziilor spulberate,* Bucureşti, Capitel.

Stoichiţoiu Ichim 2001: Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influenţe. Creativitate,* Bucureşti, ALL.

Dragoş Vlad Topală, *Limbajul războaielor,* http://www.lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs.

Silvia Pitiriciu, *Elemente de jargon: conflictul din Irak,* http://www.lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs.

http://www.seductierapida.ro/cuvintele.html

Contributions regarding the study of the manipulation by the word

As early as ancient times the philosophers and speakers were used to study the language in order to develop the secrets that reveal it's power. Thos is due to the fact that people's capacity to communicate is a sine qua non condition of the success in each domain. The human being essential feature to communicate by the words is a sublime gift, an

BDD-V360 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:28 UTC)

advantage. The words offer the possibility to supply the communication between people with a concrete aspect considerate as some tools of the thinking and an emotional self expression.

During the last years communication sciences deal more and more with the words' power and with their results in communication. The words' contribution in diverse social environments may be favourable but in some cases they also may be harmful. The latter refers to the case when the abusive usage of the words (through semantic distortion, the meaning's change, the excess of foreign words instead of traditional words in order to hide the reality) leads to the distortion of the communication. Sometimes, the language serves for a lie, a persuasion, a manipulation. The manipulation through the language contributes to the setting up and consolidation of the Power (by the political, economical, advertising/ commercial, religious nature). So, people use interesting verbs, epithets and hyperboles, nouns with modified meaning which would function as some clichés in order to hide the reality. So, as a result of the manipulation, the communication credibility can be annihilated.

Chişinău, Republica Moldova

BDD-V360 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:28 UTC)